

Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w 2018 roku

MATEUSZ STRÓŻYK

Report on the activities of the Poznan Archaeological Museum in 2018

Wstęp

Muzeum Archeologiczne w Poznaniu w 2018 r. aktywnie działało na wielu płaszczyznach swojej działalności statutowej. Udostępniono zwiedzającym łącznie trzynaście dużych wystaw czasowych. Zorganizowano wiele wydarzeń i inicjatyw edukacyjnych, artystycznych oraz naukowych, które spotkały się z dużym uznaniem publiczności. Wymierną ocenę naszych działań stanowią dwie nagrody w konkursie na Wydarzenie Muzealne Roku w Wielkopolsce „Izabella 2018”. Pierwszą z nich – Grand Prix w kategorii „Działalność edukacyjna, promocyjna, marketingowa” – przyznano za cykl spotkań i prelekcji pt. „Akademia Genius Loci”, natomiast drugą (w kategorii „Działalność naukowa i wydawnicza”) stanowiło wyróżnienie uzyskane za książkę „The Cultural Role of Chess in Medieval and Modern Times. 50th Anniversary Jubilee of the Sandomierz Chess Discovery” pod redakcją Agnieszki Stempin.

Działalność wystawiennicza

Podobnie jak w ubiegłych latach, istotną część oferty wystawienniczej Muzeum Archeologicznego w Poznaniu stanowiły ekspozycje stałe, prezentowane w Pałacu Górków: „Pradzieje Wielkopolski”, „Tu powstała Polska”, „Śmierć i życie w starożytnym Egipcie”, „Obelisk Ramzesa II”, „Archeologia Sudanu”, „Sztuka naskalna Afryki północnej” oraz „Zejście Chrystusa do otchłani”.

W Pałacu Górków, głównej siedzibie Muzeum, zorganizowano osiem dużych wystaw czasowych.

Trzy z nich, o charakterze autorskim, przygotowali pracownicy Muzeum („Kto był królem, kto nie był królem... – władcy starożytnej Mezopotamii”, „Znak Twój – Orzeł Biały”, „Stary zabytek – nowa opowieść”), pozostałe powstały we współpracy z innymi instytucjami („Uratowane skarby podziemnego Lwowa”, „Archeologiczne świadectwa kultury maryjnego w Gdańsku”, „Sacrum et profanum. Rytuał i codzienność u schyłku epoki kamienia”, „Ukraina przed wiekami” oraz „Barbarzyńskie tsunami”).

Pierwsza z wymienionych ekspozycji, przygotowana przez mgr. Łukasza Bartkowiaka oraz mgr. Kamilę Dolatę-Goszcz, dotyczyła tematu monarchii w starożytnej Mezopotamii. Zaprezentowano na niej tabliczki gliniane z pismem klinowym zawierające teksty upamiętniające oraz korespondencje, jak również mezopotamskie pieczęcie cylindryczne pochodzące z różnych okresów dziejów. Ekspozyty pochodziły ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, a także Muzeum Narodowego w Krakowie, Muzeum Okręgowego w Toruniu i Muzeum Archeologicznego w Krakowie.

Wystawę pt. „Znak Twój – Orzeł Biały” zorganizowali mgr Jarosław Jaskulak oraz mgr Antoni Czerwiński. Jej głównym motywem był wizerunek orła jako herbu Polski, przedstawianego na różnych przedmiotach datowanych od wczesnego średniowiecza po czasy współczesne. Wystawa została stworzona w ramach obchodów setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Prezentowana na niej kolekcja zabytków pochodziła ze zbiorów:

Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, Muzeum Narodowego w Poznaniu, Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, Muzeum Katyńskiego w Warszawie, Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, Wielkopolskiego Muzeum Niepodległości w Poznaniu, Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu, jak również prywatnych kolekcji.

Kolejnym przedsięwzięciem była wystawa pt. „Stary zabytek – nowa opowieść”, której pomysłodawcą była mgr Agnieszka Łukaszyk. Zaprezentowano na niej prace plastyczne powstałe podczas warsztatów i pokazów archeologii eksperymentalnej zrealizowanych w ramach projektu „Razem przez wieki”, sfinansowanego z programu *Patriotyzm Jutra*, prowadzonego przez Muzeum Historii Polski w Warszawie.

Wielkim wydarzeniem była wystawa pt. „Uratowane skarby podziemnego Lwowa”, przygotowana przez Centrum Naukowo-Badawcze *Ratownicza Służba Archeologiczna* Instytutu Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Przedstawiono na niej historię Lwowa z perspektywy ostatnich 15 lat ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych w obrębie miasta. Najstarsze przedmioty pochodziły jeszcze z czasów słowiańskich, a najnowsze z przełomu XIX i XX wieku. Wystawiono blisko 500 artefaktów, w tym rzadkie i unikalne znaleziska, m.in.: tacę cynową z najstarszym godłem Lwowa wykonanym na przedmiocie metalowym, staroruskie *enkolpiony*, brązową gotycką figurkę błazna czy kości do gry. Ze strony Muzeum kuratorami wystawy byli mgr Antoni Czerwiński i mgr Joanna Kurkiewicz.

Wystawa „Archeologiczne świadectwa kultu maryjnego w Gdańsku” gościła w murach Pałacu Górków od grudnia 2017 r. Zaprezentowano na niej jedną z najbogatszych w Europie kolekcji związanych z kultem Najświętszej Marii Panny oraz jego wyjątkowością w kontekście praktyk religijnych mieszkańców Gdańska w XIV – XVI w. Ekspozycja została przygotowana przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, a jej komisarzami ze strony naszej instytucji były mgr Lena Głowacka i mgr Sabina Hryniewiecka-Bąk.

Kolejne ciekawe wydarzenie wystawiennicze również zadebiutowało w grudniu 2017 r. Ekspo-

zycja „Sacrum et profanum. Rytuał i codzienność u schyłku epoki kamienia” została przygotowana przez pracowników Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, natomiast kuratorami z ramienia Muzeum byli dr Danuta Żurkiewicz oraz mgr Mateusz Stróżyk. Pokazano na niej znaleziska obrazujące przejawy życia duchowego i codziennego elitarnych wspólnot związanych z terenami Europy Zachodniej sprzed ponad 4 tysięcy lat. Znaleziono je nieopodal miejscowości Supraśl, gdzie odkryte zostały ślady pobytu niewielkich grup społeczności pucharów dzwonowatych. Towarzyszące zabytkom obrazowe rekonstrukcje, odtwarzające kontekst ich odkrycia, pozwalały na zrozumienie ich niezwykłości.

W czerwcu 2018 r. nastąpiło otwarcie wystawy „Ukraina przed wiekami”. Ekspozycja została przygotowana przez Muzeum Archeologiczne w Krakowie, przy współpracy z dr Dobiesławą Bagińską, która reprezentowała naszą instytucję. Na wystawie pokazane zostały eksponaty z różnych okresów dziejów. Najstarsze zabytki liczyły blisko 6 tysięcy lat i związane były z tzw. protocywilizacją trypolską. Ponadto zaprezentowano ozdoby i broń z epoki brązu, antyczną ceramikę z greckich kolonii nad Morzem Czarnym, przedmioty związane z ludami Scytów, Sarmatów, Gotów, Połowców, bogatą serię wytworów kultury staroruskiej, a także przedmioty z okresu późnego średniowiecza i czasów nowożytnych. Ekspozycji towarzyszyły artystyczne ilustracje z XIX-wiecznych publikacji archeologicznych oraz krótkie teksty wzbogacone cytatami z dzieł dawnych autorów: Herodota, Jordanesa, Nestora i innych.

Ostatnia z pokazanych w 2018 r. ekspozycji czasowych, zatytułowana „Barbarzyńskie tsunami”, została przygotowana przez Muzeum Narodowe w Szczecinie i Uniwersytet Warszawski przy współudziale jedenastu placówek muzealnych (Muzeum Archeologiczne w Krakowie, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, Muzeum Lubelskie w Lublinie, Muzeum Miejskie Wrocławia, Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu, Muzeum Regionalne im. Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim, Muzeum w Lęborku, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Muzeum Zamojskie w Zamościu i Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie). Kuratorami wysta-

wy z ramienia naszego Muzeum były mgr Alicja Gałęzowska oraz mgr Marta Sierant-Mroczyńska. Zaprezentowano na niej zabytki dokumentujące wielką wędrówkę ludów u schyłku starożytności. Zwiedzający mogli zobaczyć znaleziska pochodzące z badań archeologicznych przeprowadzonych na terenie Polski, a także z obszarów nadczarnomorskich i Francji. Głównie były to elementy skarbów oraz wyposażenia grobowego elit barbarzyńskich, m.in. monety, ozdoby i części stroju ze srebra i złota. Udostępniono również repliki i rekonstrukcje wyposażenia o charakterze koczowniczym, np. kotła huńskiego, elementów ogłowa końskiego, łuku releksyjnego i miecza.

W ramach cyklu wystawienniczego *Bliskie spotkania z...* przygotowano w 2018 roku cztery małe ekspozycje. Pierwsza z nich, „Wojownicy czy drwale. O siekierach kamiennych mieszkańców Amazonii” prezentowała siekiery kamienne pochodzące z Brazylii, znajdujące się w zbiorach Muzeum. Wystawie towarzyszyły informacje na temat użytkowników tych narzędzi oraz sposobów ich wykorzystywania. Kolejna ekspozycja z tego cyklu, „Figurka brązowa z Niesłabina koło Śremu”, dotyczyła nowego nabytku Muzeum. Jest to niewielka figurka, najprawdopodobniej przedstawienie wołka, wykonana z brązu. Wystawa pozwalała poznać historię odkrycia przedmiotu datowanego na epokę brązu oraz interpretacje tego typu plastyki figuralnej. Kolejna wystawa, „Herby wasze są znaki szlachectwa”, poświęcona została trzem przykładom herbów oraz ich funkcjonowaniu w dwóch przestrzeniach: sakralnej i świeckiej. Natomiast na ekspozycji „Piękno Sahary. Przedstawienia kobiet w sztuce naskalnej Afryki Północnej” zwiedzający mogli obejrzeć fotografie i ilustracje wykonane podczas wieloletnich badań archeologicznych na tym obszarze.

Ponadto w Pałacu Górków udostępniono pięć mniejszych wystaw, przygotowanych przez autorów spoza Muzeum. Pokaz prac fotograficznych zatytułowany „Eire go brach” dotyczył najważniejszych zabytków archeologicznych Irlandii. Kolejna odsłona wystawy poplenerowej „Ziemiańskie klimaty”, zorganizowanej przez Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy, miała miejsce na przełomie kwietnia i maja 2018 r. Kuratorem ze strony Muzeum była dr D. Bagińska. Zwiedzający mogli zobaczyć ma-

larskie wizerunki rezydencji ziemiańskich, tym razem położonych w powiecie ostrowskim. Ekspozycja „Przyroda Warta Poznania” powstała w ramach Wielkopolskiego Festiwalu Fotografii im. Ireneusza Zjeżdżałki, zorganizowanego przez Wielkopolską Bibliotekę Publiczną w Poznaniu. Natomiast „Małe objazdowe muzeum fotograficzne”, zainicjowane przez Karola Wilczyńskiego, zaprezentowało aparaty i akcesoria fotograficzne z okresu od lat 80. po lata 30. XX wieku. Serię drobnych wystaw zamknęła ekspozycja pt. „50 lat archeologii w Pałacu Górków”, której tematyka związana była z jubileuszem przeniesienia Muzeum z gmachu Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk do aktualnej siedziby.

Zabytki ze zbiorów Muzeum były wypożyczane do wielu muzeów i instytucji krajowych oraz zagranicznych, m.in. Muzeum Okręgowego w Koninie, Muzeum Zamek Górków w Szamotułach, Muzeum Narodowego w Poznaniu, Muzeum Ziemi Chełmskiej, Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, Muzeum Archeologicznego w Biskupinie, Wielkopolskiego Muzeum Niepodległości w Poznaniu, Muzeum Śląskiego w Katowicach, Muzeum Lubelskiego w Lublinie, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Muzeum w Łęborku, Slawenburg Raddusch (Niemcy), Instytutowi Polskiemu w Dusseldorfie (Niemcy) oraz Muzeum w Vetschau (Niemcy).

Działalność edukacyjna

W 2018 r. oferta edukacyjna Muzeum obejmowała imprezy cykliczne oraz wydarzenia jednorazowe. Tradycyjnie program lekcji muzealnych przygotowano dla szerokiego grona odbiorców, poczynając od dzieci w wieku przedszkolnym do uczniów szkół podstawowych, gimnazjów, liceów i techników. Łącznie przeprowadzono 297 lekcji muzealnych. Niegasnącym zainteresowaniem cieszyły się „Urodziny w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu”, organizowane dla dzieci w wieku 5-10 lat. Odbyło się łącznie 36 takich imprez.

Z dużym entuzjazmem spotkały się również pozostałe wydarzenia cykliczne skierowane dla dzieci i młodzieży: „Ferie w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu”, „Poznańskie dni rodziny”, „Letnia akademia malucha”, „Podwodna przygoda z archeologią”, „Kino letnie dla dzieci” oraz „Samhain – ir-

landzka jesień”. Natomiast we współpracy Centrum Inicjatyw Senioralnych w Poznaniu w ramach „Senioraliów”, Muzeum zorganizowało cykl archeologicznych warsztatów dla osób starszych. Z kolei specjalną ofertą dla młodzieży były spotkania Młodzieżowego Klubu Miłośników Archeologii.

Już po raz piąty Muzeum włączyło się w organizację „Dni Świętego Patryka” w Poznaniu. Z tej okazji w Pałacu Górków przygotowano pokazy tańca celtyckiego, warsztaty dla dzieci oraz wykłady popularnonaukowe.

Od 2006 r. uczestniczymy w „Europejskiej Nocy Muzeów”, której kolejna edycja odbyła się w Poznaniu 19 maja 2018 r. Muzeum zaproponowało wówczas zwiedzającym własny program, poświęcony kulturze i historii starożytnej Mezopotamii. Obok warsztatów dla najmłodszych i serii wykładów popularnonaukowych, zorganizowany został pokaz filmów nawiązujących do tematyki mezopotamskiej.

W czerwcu 2018 r. odbył się „Weekend na szlaku piastowskim”. Na dziedzińcu Pałacu Górków można było wówczas obejrzeć specjalną prezentację „Ob-rzędy dawnych i współczesnych Słowian”.

Od lat Muzeum jest organizatorem tzw. weekendów tematycznych. W 2018 r. przygotowano dwie imprezy z tego cyklu. Pierwsza z nich nosiła tytuł „Spotkanie z Azją” i nawiązywała do historii i kultury Azji. Druga, „Weekend z barbarzyńcami”, związana była z wystawą „Barbarzyńskie tsunami”. W programach obydwu wydarzeń znalazły się warsztaty plastyczne dla dzieci, wykłady popularnonaukowe, projekcja filmów, gry i zabawy dla dzieci.

Zorganizowano również dwie imprezy plenerowe. W marcu 2018 r. Muzeum uczestniczyło w „Targach Edukacyjnych” na terenie Międzynarodowych Targów Poznańskich. Z kolei w dniach 2-3 czerwca 2018 r. odbył się XIV Festiwal Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie nad Wartą, zatytułowany „Herby, rody i rodziny”. Imprezę zorganizowano we współpracy ze Starostwem Powiatowym w Słupcy, Urzędem Gminy w Łądku, Fundacją „Unia Nadwarciańska”, Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie oraz Zespołem Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu. Czternasta edycja Festiwalu poświęcona była roli rodów i rodzin w życiu społeczeństw średniowiecznej Europy. Bogaty

program imprezy objął wykłady popularnonaukowe, wystawę archeologiczną „Herby wasze są znaki szlachectwa”, wystawę posterową „Rodzice i dzieci w średniowieczu”, wystawę fotografii „Królestwo zwierząt”, prezentację multimedialną „Rodzinny Festiwal w Łądzie”, wykłady o tematyce przyrodniczej, koncert muzyki Józefa Skrzeka do „Kazań gnieźnieńskich”, spektakl teatralny „Za siedmioma wiekami”, zaprezentowany przez Teatr Rozrywki „Trójkąt” oraz inscenizacje historyczne, turnieje, pokazy walk i dawnych rzemiosł.

Ponadto pracownicy Muzeum wygłosili 17 wykładów popularnonaukowych w szkołach, muzeach, uniwersytetach oraz innych placówkach kultury i oświaty na terenie kraju.

Działalność naukowo-badawcza

W 2018 r. pracownicy Muzeum brali udział w rozmaitych przedsięwzięciach o charakterze naukowo-badawczym. I tak w marcu i kwietniu pod nadzorem dr. Michała Brzostowicza wykonano prospekcję z wykorzystaniem wykrywacza metalu na terenie grodziska i podgrodzia wczesnośredniowiecznego w Łądzie nad Wartą. Z kolei w okresie od stycznia do czerwca mgr Piotr Pawlak sprawował nadzór archeologiczny nad rozbudową ulic Rybaki oraz Św. Marcin pomiędzy ulicami Gwarną a Ratajczaka w Poznaniu.

Podobnie jak w poprzednich latach, pracownicy Muzeum uczestniczyli w badaniach prowadzonych przez inne instytucje naukowe. Dr Małgorzata Winiarska-Kabacińska brała udział w pracach wykopaliskowych w Krzyżu Wielkopolskim, realizowanych przez zespół z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. Dr Marek Chłodnicki partycypował w wykopaliskach na stanowiskach mezolitycznych i neolitycznych w Basenie Affad oraz osady i cmentarzyska w Khor Shambat w Sudanie. We współpracy z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutem Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego kierował również pracami badawczymi na stanowisku Tell el-Farcha. W ramach misji University of Michigan, dr Dobiesława Bagińska uczestniczyła w wykopaliskach prowadzonych w El-Kurru w Sudanie, a także brała udział w badaniach wykopaliskowych na stanowisku Nea Paphos na Cyprze oraz pracach studyjnych

nad amforami okresu rzymskiego z tego stanowiska. Współpracowała w tym zakresie z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutem Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN w Warszawie.

Pracownicy Muzeum realizowali cztery projekty finansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki: „Rozwój wczesnych społeczności neolitycznych w Dolnym Egipcie w 5 tysiącleciu p.n.e. oraz ich relacje z południowym Lewantem” (w konkursie Opus 7), którego kierownikiem była dr Agnieszka Mączyńska; „Studium wpływu obrządku pogrzebowego na krajobraz. Kurhany kultury mogiłowej w Lesie Krotoszyn, na pograniczu śląsko-wielkopolskim” (w konkursie Preludium 5), którego kierownikiem był mgr Mateusz Stróżyk; „Skały w ruchu. Badania nad petroglifami Oazy Dachla w kontekście ścieżek, dróg i mobilności” (w konkursie Sonata 12), którego kierownikiem był dr Paweł Polkowski; „Chronometria kultury pucharów lejkowatych w Wielkopolsce” (w konkursie Miniatura 1), którego kierownikiem była dr Danuta Żurkiewicz.

W 2018 r. Muzeum uzyskało finansowanie z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Programu Rozwoju Humanistyki na projekt „Katalog najstarszych zabytków metalowych Wielkopolski”, zaplanowany na lata 2018-2023.

Do mniejszych projektów, dofinansowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Miasto Poznań, należały: „Mrowino stanowisko 3, woj. wielkopolskie - opracowanie i publikacja unikatowego zespołu źródeł z okresu neolitu oraz Dąbrówka koło Poznania – od warowni z czasów plemiennych do średniowiecznej siedziby rycerskiej” - kierowany przez prof. dr hab. Marzenę Szmyt; „Akademia Genius loci”, kierowany przez mgr Agnieszkę Stempin; „Średniowieczny system obronny miasta Poznania. Fragment odcinka północnego. Wyniki badań archeologicznych”, kierowany przez mgr. Piotra Pawłaka. Ponadto w programie *Patriotyzm Jutra*, prowadzonym przez Muzeum Historii Polski, uzyskaliśmy dofinansowanie do projektu „Razem przez wieki”, autorstwa mgr Agnieszki Łukaszyk (por. wyżej). Innym przejawem działalności naukowo-badawczej był udział pracowników Muzeum w dziewięciu projektach kierowanych przez inne instytucje.

Warto wspomnieć o dwóch własnych projektach naukowych prowadzonych przez Muzeum: „Stary Rynek w Poznaniu” – kierowany przez mgr Kateriny Zisopulu-Bleja, a polegający na opracowywaniu materiałów z badań wykopaliskowych, jak również „Tu się wszystko zaczęło - ekspozycja świadectw początków państwowości polskiej na Ostrowie Tumskim w Poznaniu”, w którym zespół pod nadzorem mgr Agnieszki Stempin i mgr. Piotra Śniady odpowiada za ekspozycję relikwów palatium na Ostrowie Tumskim.

W kwietniu 2018 r., po blisko pięciu latach przerwy, Muzeum we współpracy z Stowarzyszeniem Naukowym Archeologów Polskich, Instytutem Archeologii UAM, Instytutem Archeologii i Etnologii PAN oraz Poznańskim Towarzystwem Prehistorycznym, zorganizowało XXI Konferencję sprawozdawczą o tytule „Sezon archeologiczny na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej”. Natomiast w grudniu tego roku miało miejsce trzecie spotkanie z cyklu „Dorzecze Dniestru jako przestrzeń kontaktów kulturowych w IV i III tys. przed Chr.”, zatytułowane „Na rubieżach osadnictwa społeczności kultury pucharów lejkowatych”.

Ponadto pracownicy Muzeum wzięli udział w 52 sympozjach krajowych i zagranicznych. Odbyło się też osiem wykładów naukowych, których koordynatorką była dr Małgorzata Winiarska-Kabacińska. Przeprowadzono również szereg kwerend archiwalnych i bibliotecznych w związku z realizacją opracowań naukowych i dokumentacji zbiorów w bibliotekach i archiwach, m.in. w: Muzeum Narodowym w Poznaniu, Instytucie Zachodnim, Archiwum Państwowym w Poznaniu, Muzeum Niepodległości w Poznaniu, Muzeum w Jarocinie, Muzeum Okręgowym w Pile, Muzeum Wojskowym w Poznaniu, Archiwum Państwowym w Kaliszu, Archiwum Państwowym w Koninie, Bibliotece Raczyńskich, Bibliotece Głównej, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Stargardzie.

Działalność wydawnicza 55

W 2018 r. Muzeum Archeologiczne w Poznaniu opublikowało siedem pozycji książkowych. Były to m.in. trzy kolejne tomy (nr 20, 21 i 22) serii wydawniczej *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses*, zatytułowane: „Średniowieczny system obronny

miasta Poznania. Fragment odcinka północnego. Wyniki badań archeologicznych” (red. Piotr Pawlak), „The Cultural Role of Chess in Medieval and Modern Times. The jubilee of the 50th anniversary of the discovery of the Sandomierz chess” (red. Agnieszka Stempin) oraz „Mrowino stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą” (red. Marzena Szmyt). W serii *Studies in African Archaeology* ukazały się dwa tomy (nr 15 i 16): „Desert and the Nile. Prehistory of the Nile Basin and the Sahara” (red. Marek Chłodnicki, Jacek Kabaciński, Michał Kobusiewicz, Małgorzata Winiarska-Kabacińska) oraz „In Search of the Origins of Lower Egyptian Pottery: A New Approach to Old Data” (autorstwa Agnieszki Mączyńskiej). Album „Blask Christianitatis” (red. Agnieszka Stempin) wieńczył projekt „Akademia Genius loci” (por. wyżej). Z kolei zbiór wykładów zatytułowany „Grody i miasta” (red. Michał Brzostowicz, Maciej Przybył i Jacek Wrzesiński) powstał na podstawie materiałów z XIII Ogólnopolskiego Festiwalu Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie nad Wartą.

Ukazał się 53. tom rocznika *Fontes Archaeologici Posnanienses*. W pięciu działach tematycznych zamieszczono łącznie 11 artykułów dotyczących różnych okresów chronologicznych i problemów badawczych. Tom wieńczy wspomnienia o Wojciechu Śmigielskim, długoletnim pracowniku Muzeum Archeologicznego, zmarłym w 2017 r.

W omawianym okresie ukazały się również foldery i ulotki do wystaw: „Kto był królem, kto nie był królem”, „Ukraina przed wiekami” i „Razem przez wieki” oraz liczne materiały promujące działalność edukacyjną Muzeum, m. in. informator „Edukacja Muzeum Archeologicznego w Poznaniu”, „Kalendarium”, „Mezopotamska Noc Muzeów”.

Działalność w zakresie ochrony zabytków

Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych przeprowadził liczne inspekcje prac archeologicznych na terenie miasta Poznania. Przygotowano blisko 440 opinii dla Miejskiego Konserwatora Zabytków na temat planowanych projektów inwestycyjnych. Zebrano 50 wniosków o pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych, które zaopiniowano i przygotowano do wydania przez

Miejskiego Konserwatora Zabytków. Zaktualizowano dokumentację dotyczącą stanowisk i badań wykopaliskowych w obrębie miasta Poznania oraz kontynuowano prace porządkowe nad materiałami z Archeologicznego Zdjęcia Polski, znajdującymi się w Regionalnej Składnicy Materiałów Archeologicznych.

Zbiory i dokumentacja

We współpracy z Miejskim, Powiatowym i Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu wystąpiono o uzyskanie zgody na przejęcie w depozyt, a następnie na własność Muzeum, materiałów pochodzących z badań wykopaliskowych przeprowadzonych przez pracowników naszej placówki lub innych instytucji oraz darów od osób prywatnych.

Nowymi nabytkami z obszaru miasta Poznań są np. materiały archeologiczne z badań prowadzonych w 2016 r. w piwnicach budynku Psalterii na Ostrowie Tumskim w Poznaniu. Powiatowy Konserwator Zabytków przekazał w depozyt oraz na własność Muzeum m.in. zapinkę brązową z Lusówka, gm. Tarnowo Podgórne oraz materiały archeologiczne z badań w: Sadach, stan. 5, gm. Tarnowo Podgórne, Komornikach, stan. 34, 35, 37, gm. loco, Kobylnikach, stan. 21, gm. Rokietnica i Kiekrzu, stan. 67, gm. Rokietnica. Z terenu województwa wielkopolskiego do zbiorów Muzeum włączono np. ceramikę z potencjalnego grodziska pierścieniowego w Kołaczkowicach, stan. 1, gm. Miejska Górka, zapinkę z Radziejowa, gm. loco, materiały pochodzące z badań archeologicznych oraz działań prewencyjnych funkcjonariuszy Komendy Powiatowej w Słupcy, przeprowadzonych w Łądzie, gm. Łądek, a także toporek z poroża z Nowego Miasta nad Wartą, gm. Środa Wielkopolska. Ponadto przygotowano 237 promes na przyjęcie materiałów z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa wielkopolskiego.

Do Księgi Ruchu Muzealiów wpisano 1973 numery dotyczące zabytków wypożyczanych z Muzeum oraz wypożyczanych dla Muzeum. Ponadto przygotowano 102 karty ruchu muzealiów. Wykonano inwentaryzację protokołów zdawczo-odbiorczych i umów z lat 1991 – 2010. Trzy zabytki zostały oddane do odpowiednich magazynów.

Do Księgi Inwentarzowej Muzealiów wpisano 31 numerów inwentarza, natomiast do Księgi Wpływu Muzealiów wprowadzono 2 numery inwentarza. Sprawdzono zgodność wpisów w arkuszach inwentaryzacyjnych z księgami inwentarzowymi i danymi w programie MuzArP oraz porządkowano materiały po spisie z natury w magazynie epoki kamienia. Kontynuowano uzupełnianie danych w księgach inwentarzowych i katalogu naukowym po spisach z natury przeprowadzonych w magazynach muzealiów kultury pomorskiej i wczesnej epoki brązu. Wykonano uproszczone skonstrum zbiorów numizmatów i skarbów wczesnośredniowiecznych.

W magazynach Działu Archeologii Wielkopolski, Działu Archeologii Powszechnej oraz Działu Archeologii Historycznej porządkowano, przepakowywano i inwentaryzowano zbiory. Przygotowano również wybrane zabytki do konserwacji oraz analiz specjalistycznych: antropologicznych, petrograficznych, tra-seologicznych, chronometrycznych i innych.

W pracowni plastycznej narysowano m.in. dużą serię zabytków z Mrowina, stan. 3, gm. Rokietnica. W pracowni fotograficznej wykonano łącznie blisko 750 zdjęć zabytków archeologicznych, jak również, wystaw, konferencji i imprez edukacyjnych.

W Dziale Konserwacji Zabytków przeprowadzono kompleksowe prace przy 542 przedmiotach z metalu, kości, poroża, drewna, kamienia oraz naczyńach glinianych. Prowadzono przeglądy stałych ekspozycji pod względem konserwatorskim. Natomiast w Dziale Dokumentacji i Informacji Naukowej kontynuowano inwentaryzację dokumentacji archeologicznej, skanowano fotografie archiwalne (ok. 4600) oraz założono nowe teczki dla 13 miejscowości.

Biblioteka Naukowa powiększyła swoje zbiory o 517 woluminów, które uzyskano w głównej mierze na drodze wymiany i zakupów.

Rezerwat Archeologiczny „Genius Loci”

Rezerwat Archeologiczny „Genius loci” stanowi integralną część Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. W wybudowanym w 2012 r. pawilonie eksponowane są *in situ* relikty wału poznańskiego grodu z drugiej połowy X w. oraz fragment tzw. muru biskupa Lubrańskiego z początków XVI w., a także otwarta w 2016 r. wystawa pt „Pokolenie 966 – świt wielkich przemian”.

W 2018 r. zwiedzającym udostępniono pięć wystaw czasowych: „Fortyfikacje i miejsca obronne na ziemiach polskich od pradziejów do wczesnego średniowiecza – top 10” (autor: Mateusz Sikora), „80 lat badań archeologicznych na Ostrowie Tumskim w Poznaniu 1938-2018” (autor: Mateusz Sikora), „Za drzwiami karczmy. Szemrane rozrywki w XIV – XVII wieku”, (autorka: Anna Połuboczek), „Punkty wypunktowane” (autorka: Klaudyna Bronowska) oraz „Śladami Blasku Christianitatis” (autorzy: Agnieszka Stempin i Paweł Bleja). Z kolei mobilne ekspozycje Rezerwatu gościły w siedmiu innych instytucjach krajowych.

Pracownicy „Genius Loci” przygotowali szereg wydarzeń o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim (np. weekendy tematyczne, „Wakacje w Rezerwacie”), aktywnie włączyli się również w organizację Nocy Muzeów, a także w realizację programów „Senioralia” i „Kultura 60+”

W Rezerwacie odbyły się spotkania naukowe, natomiast jego pracownicy brali udział w konferencjach, badaniach archeologicznych i opracowaniach zabytków archeologicznych. Do najważniejszych osiągnięć w ramach działalności wydawniczej należą publikacje: „The Cultural Role of Chess in Medieval and Modern Times. The jubilee of the 50th anniversary of the discovery of the Sandomierz chess” (red. Agnieszka Stempin) oraz „Blask Christianitatis” (red. Agnieszka Stempin).

Działalność administracyjno-gospodarcza

W 2018 r. Muzeum zatrudniało 84 osoby. Pracownicy brali udział w wielu szkoleniach i warsztatach mających na celu podniesienia ich kwalifikacji zawodowych. Magdalena Poklewska-Kozieł uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie archeologia.

W drugim półroczu dokonano zmian w strukturze wewnętrznej Muzeum. Zlikwidowano Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych, którego kompetencje przejęło Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, natomiast odrębne dotąd działy Biblioteka Naukowa oraz Wydawnictwo zostały połączone w jeden – Biblioteka i Wydawnictwo.

ANEKS

Publikacje pracowników Muzeum
Archeologicznego w Poznaniu
w 2018 roku

BAGIŃSKA DOBIEŚŁAWA

1. Meroitic pottery from temple B 560 at Jebel Barkal, W: *Nubian Archaeology in the XXIst Century, Proceedings of the Thirteen International Conference for Nubian Studies, Neuchatel 1-6 September 2014*. Red. M. Honegger, *Orientalia Lovaniensia Analecta 273*, Leuven/ Paris/ Bristol 2018, s. 489-505.

BARTKOWIAK ZBIGNIEW

1. *Medale opozycji 1980—1989*. Folder „Noc Muzeów 2018”, IPN O/Poznań (folder wystawy).

BRZOSTOWICZ MICHAŁ

1. *Grody i miasta. Zbiór wykładów popularnonaukowych wygłoszonych podczas XIII Ogólnopolskiego Festiwalu Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie nad Wartą w dniach 3-4 czerwca 2017 roku*. Red. M. Brzostowicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Poznań-Łądko 2018, ss. 153.
2. *Od Popiela do Kazimierza Wielkiego. Księga dedykowana Wojciechowi Dziędużyckiemu*. Red. M. Brzostowicz, T. Kasprzewicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Poznań 2018, ss. 206.
3. *Zagadka Mietlicy*. W: *Od Popiela do Kazimierza Wielkiego. Księga dedykowana Wojciechowi Dziędużyckiemu*. Red. M. Brzostowicz, T. Kasprzewicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Poznań 2018, s. 115-124.
4. *Grzybowo – gród pierwszych Piastów*. W: *200 lat powiatu wrzesińskiego. Historia i współczesność*. Red. M. Torzewski, Wrzesień 2018, s. 72-74.
5. *Biechowo – gród kasztelański*. W: *200 lat powiatu wrzesińskiego. Historia i współczesność*. Red. M. Torzewski, Wrzesień 2018, s. 74-76.
6. *Archeologia terenów powiatu wrzesińskiego*. W: *200 lat powiatu wrzesińskiego. Historia i współczesność*. Red. M. Torzewski, Wrzesień 2018, s. 27-41.
7. *Miłosław*. W: *200 lat powiatu wrzesińskiego. Historia i współczesność*. Red. M. Torzewski, Wrzesień 2018, s. 92-99.

8. *Archeologiczne przyczynki do studiów nad początkami miast w Wielkopolsce. Przykład Łądka, Pyzdr i Wrześni*. W: *Archeologia dawnego osadnictwa Wielkopolski*. Red. H. Machajewski, J. Wrzesiński, Poznań 2018, s. 81-103.

CHŁODNICKI MAREK

1. *Desert and the Nile. Prehistory of the Nile Basin and the Sahara*. Red. J. Kabaciński, M. Chłodnicki, M. Kobusiewicz, M. Winiarska-Kabacińska, *Studies in African Archaeology*, vol. 15, Poznań 2018, ss. 740.
2. *Eastern Nile Delta at the turn of the 4th Millennium BC*. Red. K.M. Ciałowicz, M. Czarnowicz, M. Chłodnicki, Kraków-Poznań 2018, ss. 160.
3. *Stratigraphy of the Kadero Neolithic cemetery*, W: *Nubian Archaeology in the XXIst Century, Proceedings of the Thirteen International Conference for Nubian Studies, Neuchatel 1-6 September 2014*. Red. M. Honegger, *Orientalia Lovaniensia Analecta 273*, Leuven/Paris/ Bristol 2018, s. 215-222.
4. M. Chłodnicki, K. M. Ciałowicz, *Tell el-Farkha. Archaeological fieldwork 2016-2017*. *Polish Archaeology in the Mediterranean*, vol. 27(1), 2018, s. 123-148.
5. M. Chłodnicki, K. Grzymski, *Kerma Culture in the Letti Basin (Dongola Reach)*. W: *Desert and the Nile. Prehistory of the Nile Basin and the Sahara*. Red. J. Kabaciński, M. Chłodnicki, M. Kobusiewicz, M. Winiarska-Kabacińska, *Studies in African Archaeology*, vol. 15, s. 437-450.
6. M. Chłodnicki, M. Kobusiewicz, P. Bobrowski, M. Jórdeczka, *Gebel Karaiweb and Bir Nurayet (Sudan). The Oldest Settlement in the Red Sea Mountains*, W: *Desert and the Nile. Prehistory of the Nile Basin and the Sahara*. Red. J. Kabaciński, M. Chłodnicki, M. Kobusiewicz, M. Winiarska-Kabacińska, *Studies in African Archaeology*, vol. 15, s. 483-514.
7. M. Chłodnicki, A. Mączyńska, *Central storage devices from the Central Kom at Tell el-Farkha*, W: *Eastern Nile Delta at the turn of the 4th Millennium BC*. Red. K.M. Ciałowicz, M. Czarnowicz, M. Chłodnicki, Kraków-Poznań 2018, s. 81-90.

KALISZ-ZIELIŃSKA MARTA

1. Od fascynacji starożytnościami po samodzielną dyscyplinę naukową – początki archeologii, W: *Powtórka przed... XII Spotkania z historią dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*. Red. J. Dobosz, D. Konieczka-Śliwińska, Poznań 2018, s. 135-136.

KASPROWICZ TOMASZ

1. *Od Popiela do Kazimierza Wielkiego. Księga dedykowana Wojciechowi Dzieduszyckiemu*. Red. M. Brzostowicz, T. Kasprowicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Poznań 2018, ss. 206.

KRZYSZOWSKI ANDRZEJ

1. Gołęczewo i Suchy Las. Z problematyki lokacji wsi wielkopolskich, W: *Archeologia dawnego osadnictwa Wielkopolski*. Red. H. Machajewski, J. Wrzesiński, Poznań 2018, s.194-240.
2. Osada z VII-VIII w. na stanowisku nr 15 w Wilanowie, gm. Kamieniec, w pow. Grodziskim, W: *Badania archeologiczne na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w latach 2013-2017*. Red. J. Wierzbicki, Poznań 2018, s.167-177.
3. Wyniki badań archeologicznych na trasie budowy linii elektrycznej wysokiego napięcia relacji BYDGOSZCZ-PIŁA, w obrębie woj. Wielkopolskiego, W: *Badania archeologiczne na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w latach 2013-2017*. Red. J. Wierzbicki, Poznań 2018, s.127-138.

MĄCZYŃSKA AGNIESZKA

1. *In Search of the Origins of Lower Egyptian Pottery: A New Approach to Old Data*. Red. A. Mączyńska, *Studies in African Archaeology*, vol. 16, Poznań 2018, ss. 360.
2. On the transition between the Neolithic and Chalcolithic in Lower Egypt and the Origins of the Lower Egyptian Culture. A pottery study. W: *Desert and the Nile. Late Prehistory of the Nile Basin and the Sahara. Papers in honour of Fred Wendorf*. Red. J. Kabaciński, M. Winiarska-Kabacińska, M. Chłodnicki, M. Kobusiewicz, *Studies in African Archaeology*, vol. 15, Poznań 2018, s. 261-287.
3. M. Chłodnicki, A. Mączyńska, Central storage devices from the Central Kom at Tell el-Farkha.

W: *Eastern Nile Delta at the turn of the 4th Millennium BC*. Red. K.M. Ciałowicz, M. Czarnowicz, M. Chłodnicki, Kraków-Poznań 2018, s. 81-90.

4. Is there a place for prehistoric Egypt in the Near Eastern archaeology? Some remarks on early relations between Egypt and its neighbours. W: *Proceedings of the 10th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*. Red. B. Horejs, Ch. Schwall, Wiesbaden 2018, s. 45-56.
5. Pottery imports from the southern Levant at Tell el-Farkha (seasons 2012-2016). W: *Eastern Nile Delta at the turn of the 4th Millennium BC*. Red. K.M. Ciałowicz, M. Czarnowicz, M. Chłodnicki, Kraków-Poznań 2018, s. 91-97.

PAWLAK PIOTR

1. *Średniowieczny system obronny miasta Poznania. Fragment odcinka północnego. Wyniki badań archeologicznych*. Red. P. Pawlak, *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses*, vol. 20, Poznań 2018, ss. 317.

POKLEWSKA-KOZIEŁŁ MAGDALENA

1. Dekoration auf Ofenkacheln aus dem 16. bis 18. Jahrhundert von den archäologischen Forschungen im ehemaligen Zisterzienserkloster in Bierzwnik – Woiwodschaft Westpommern. W: *Kachle a kachlová kamna/ Ofenkacheln und Kachelöfen. Sborník příspěvků z mezinárodní konference k výstavě Svět kachlových kamen, Oblastní muzeum v Mostě, 19.-20. dybna 2018/ Sammelband der Beiträge der internationalen Konferenz zur Ausstellung Die Welt der Kachelöfen, Regionales Museum in Most, 19.-20. April 2018*. Red. J. Šrejberová, Ústí nad Labem 2018, s. 83-98.
2. Kafle piecowe. W: *Staromiejski kościół farny pw. Najświętszej Maryi Panny w Kostrzynie nad Odrą*. Red. K. Socha, J. Sójkowska-Socha, *Studia archeologiczno-architektoniczne*, Kostrzyn nad Odrą 2018, s. 87-95.
3. Szyszak z Giecza – szczegółowa inwentaryzacja obiektu i stan badań. W: *Broń drzewcowa i uzbrojenie ochronne z Ostrowa Lednickiego i Giecza*. Red. P. Sankiewicz, A. M. Wyrwa, *Fontes. Biblioteka Studiów Lednickich*, vol. 38 (1), seria B 1, Lednica 2018, s. 103-115.

POLKOWSKI PAWEŁ

1. Oasis bestiarum. Animals in Dakhleh Oasis rock art. *Afrique: Archéologie & Arts*, vol. 14, s. 11-40.
2. A tale of giraffe. On enigmatic composition from site 04/08 in the central Dakhleh Oasis, Egypt". W: *Desert and the Nile. Prehistory of the Nile Basin and the Sahara. Papers in honour of Fred Wendorf*. Red. J. Kabaciński, M. Chłodnicki, M. Kobusiewicz, M. Winiarska-Kabacińska, *Studies in African Archaeology*, vol. 15, Poznań 2018, s. 687-706.
3. Feet, sandals and the animate landscapes. Some considerations on the rock art of the Dakhleh Oasis, Egypt. W: *What Ever Happened to the People? Humans and Anthropomorphs in the Rock Art of Northern Africa*. Red. D. Huyge, F. Van Noten, Brussels 2018, s. 371-395.
4. Working on rock art in the Dakhleh Oasis. Some thoughts on threats to petroglyphs and possibilities of research in the Western Desert, Egypt. *African Archaeological Review*, vol. 35 (2), s. 191-210.
5. Egyptian Rock Art. W: *Encyclopedia of Global Archaeology*. Red. C. Smith, dostęp online: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-319-51726-1_3334-1
6. P. Polkowski, P. Witkowski, Obrazowanie z przekształceniem odbicia. O fotograficznej metodzie dokumentacji i analizy zabytków. *Muzealnictwo*, vol. 59, s. 54-62.
7. H.M. Hamdeen, P. Polkowski, Rock art in Wadi Gorgod in the Western Third Cataract Region. *Der Antike Sudan*, vol. 29, s. 17-38.
8. Na spacer po pustyni. O polowaniu z psami na wschodniej Saharze. *Archeologia Żywa* 2/2018, s. 41-49.
9. Od Castrum do el-Qasr. Historia osady na krańcach egipskiego świata. *Archeologia Żywa* 3/2018, s. 15-21.
10. P. Polkowski, D. Huyge, Tury, gęsi i kobiety. Najstarsza sztuka naskalna Afryki Północnej. *Archeologia Żywa* 4/2018, s. 56-63.

PRZYBYŁ MACIEJ

1. Poznań w czasach Mieszka III Starego. W: *Blask Christianitatis*. Red. A. Stempin, Poznań 2018, s. 73-81.
2. *Grody i miasta. Zbiór wykładów popularnonaukowych wygłoszonych podczas XIII Ogólnopól-*

skiego Festiwalu Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie nad Wartą w dniach 3-4 czerwca 2017 roku. Red. M. Brzostowicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Poznań-Łądz 2018, ss. 153.

3. *Od Popiela do Kazimierza Wielkiego. Księga dedykowana Wojciechowi Dzieduszyckiemu*. Red. M. Brzostowicz, T. Kasprowicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Poznań 2018, ss. 206.
4. Dzwonowo na tle sieci drożnej w późnym średniowieczu. W: *Dzwonowo – zaginione miasto*. Red. M. Krzepakowski, M. Moeglich, Poznań 2017, s. 116-131.
5. Kontekst polityczny zjazdu w Kruszwicy w 1148 roku. W: *Od Popiela do Kazimierza Wielkiego. Księga dedykowana Wojciechowi Dzieduszyckiemu*. Red. M. Brzostowicz, T. Kasprowicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Poznań 2018, s. 93-101.

SIKORA MATEUSZ

1. Od tamy szkieletowej do wału obronnego na Ostrowie Tumskim w Poznaniu – uwagi o konstrukcji najmłodszej linii umocnień. *Historia Slavorum Occidentis*, vol. 17 (2), Poznań 2018, s. 68-78.

STEMPIN AGNIESZKA

1. *The Cultural Role of Chess in Medieval and Modern Times. The jubilee of the 50th anniversary of the discovery of the Sandomierz chess*. Red. A. Stempin, *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses*, vol. 21, Poznań 2018, ss. 250.
2. *Blask Christianitatis*. Red. A. Stempin, Poznań 2018, ss. 148.
3. The Archaeology of Chess Pieces from Medieval Poland. Problems and Possibilities. W: *The Cultural Role of Chess in Medieval and Modern Times. The jubilee of the 50th anniversary of the discovery of the Sandomierz chess*. Red. A. Stempin, *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses*, vol. 21, Poznań 2018, s. 31-55.
4. A. Stempin, M. Florek, K. Zisopulu-Bleja, M. Bajka, The Sandomierz Set Chess from St. James's Hill, Sandomierz: Reflections on the 1962 Excavations and Report on the Re-Exploratory Excavations of 2014-2015. W: *The Cultural Role of Chess in Medieval and Modern Times. The jubilee of the 50th anniversary of the discovery of*

the Sandomierz chess. Red. A. Stempin, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 21, Poznań 2018, s. 67-81.

STRÓŻYK MATEUSZ

1. Fortifications in landscape. Preferences in location of the Early Bronze Age settlement in Bruszczewo. *Sprawozdania Archeologiczne*, vol. 70, s.139-151.
 2. M. Stróżyk, M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Stratygrafia stanowiska i obiekty nieruchome. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 27-116.
 3. A. Diaczenko, M. Stróżyk, M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Architektura osady ludności kultury pucharów lejkowatych. Materiały budowlane oraz rekonstrukcja budowli. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 117-164.
 4. I. Hildebrandt-Radke, M. Stróżyk, J. Czebreszuk, M. Jaeger, Ł. Pospieszny, M. Cwaliński, J. Niebieszczański, J. Rotnicka, Wykorzystanie metody litologicznej do weryfikacji rezultatów nieinwazyjnych badań kurhanów z epoki brązu na pograniczu śląsko-wielkopolskim (Las Krotoszyn, Wielkopolska). *Acta Geographica Lodziensias*, vol. 107, s. 73-92.
- #### SZMYT MARZENA
1. *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, ss. 568.
 2. *Gesichtsurnen. Menschenbilder der Vergangenheit*. Red. J. Kneisel, M. Szmyt, C. von Carnap-Bornheim, Kiel 2018, ss. 100.
 3. Relikty działań obrzędowych. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 525-531.
 4. Podsumowanie: Późny neolit nad środkową Wartą. Osada na stanowisku 3 w Mrowinie, 3300-3150 p. Chr. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 549-556.
 5. Formy zagospodarowania terenu przez społeczności kultury amfor kulistych. W: *Przeszłość wpisana w kamień. Obrzędowe i siedliskowe formy użytkowania stanowisk 9 i 10 w Grabkowie na Kujawach*. Red. P. Chachlikowski, A. Romańska, *Studia i Materiały do dziejów Kujaw – Niżu Polski*, vol. 14, Poznań 2018, s. 224-231.
 6. A. Koško, M. Szmyt, Microhistory of the Mount. Studies of 4th-3rd millennium BC in Kujawy – the case of the Opatowice complex. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna 47*, Łódź 2018.
 7. M. Bajka, M. Florek, W. Kozak-Zychman, D. Makowiecki, M. Szmyt, A. Trzaska, Grób ludności kultury złockiej z Sandomierza, stan. 1 (Mały Rynek), woj. świętokrzyskie. *Fontes Archaeologici Posnanienses*, vol. 54, Poznań 2018, s. 137-172
 8. Between the seas: Baltic-Pontic contact space in the 3rd millennium BC. *Vita Antiqua*, vol. 10, Kyiv 2018, 142-151.
 9. A. Koško, M. Szmyt, 'Defense construction' of the 4th/3rd mill. BC on the Vistula and Odra: inspirations from the Baden culture. W: *Multas per gentes et multa per saecula. Amici magistro et collegae suo Ioanni Christopho Kozłowski dedicant*. Red. P. Valde-Nowak, K. Sobczyk, M. Nowak, J. Żrałka, Kraków 2018, s. 521-530.
 10. W. Tetzlaff, M. Szmyt, Przebieg i rezultaty badań wykopaliskowych. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 9-18.
 11. M. Stróżyk, M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Stratygrafia stanowiska i obiekty nieruchome. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 27-116.
 12. A. Diaczenko, M. Stróżyk, M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Architektura osady ludności kultury pucharów lejkowatych. Materiały budowlane oraz rekonstrukcja budowli. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 117-164.

13. M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Ceramika naczyniowa kultury pucharów lejkowatych. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 165-313.
14. M. Szmyt, Ceramika nienaczyniowa kultury pucharów lejkowatych. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 315-325.
15. M. Szmyt, Ceramika innych ugrupowań neolitycznych i z czasów późniejszych. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 327-330.
16. D. Makowiecki, M. Makowiecka, M. Szmyt, Eksploatacja zwierząt. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 479-501.
17. T. Goslar, M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Chronologia absolutna. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 533-548.

WALKIEWICZ BOGDAN

1. Badania wykopaliskowe na Górze Zamkowej w Gostyniu w latach 2012-2014. W: *Badania archeologiczne na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w latach 2013-2017*. Red. J. Wierzbicki, Poznań 2018, s. 321-332.

WINIARSKA-KABACIŃSKA MAŁGORZATA

1. J. Kabaciński, M. Chłodnicki, M. Kobusiewicz, M. Winiarska-Kabacińska (red.), *Desert and the Nile. Prehistory of the Nile Basin and the Sahara*, Studies in African Archaeology vol. 15, Poznań 2018, ss. 740.
2. Analiza traseologiczna wybranych zabytków z bursztynu, krzemienia, kamienia i kości. W: *Zespół osadniczy z epoki kamienia – Rzucewo, gmina Puck, stanowisko 1*. Red. D. Król, Gdańsk 2018, s. 186-200
3. T. Boroń, M. Winiarska-Kabacińska, A. Sołodko, Rydno VI/60. Wspecjalizowane obozowisko społeczności mezolitycznej kultury janisławic-

kiej. *Archeologia Polski*, vol. 63, Warszawa 2018, s. 29-46.

4. T. Boroń, M. Winiarska-Kabacińska, Late Mesolithic settlements from the area of Mazovia (Kokry industry). Spatial-functional camp interpretation. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, vol. 48(2), 2018, s. 153-176.
5. J. Kabaciński, M. Winiarska-Kabacińska, Wykorzystanie krzemienia. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 345-451.

ZISOPULU-BLEJA KATERINY

1. K. Zisopulu-Bleja, M. Florek, M. Bajka, A. Stempin, The Sandomierz Chess Set from St. James's Hill, Sandomierz: Reflection on the 1962 Excavations and Report on the Re-Exploratory Excavations of 2014-2015. W: *The Cultural Role of Chess in Medieval and Modern Times. The jubilee of the 50th anniversary of the discovery of the Sandomierz chess*. Red. A. Stempin, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 21, Poznań 2018, s.67-80.

ŻURKIEWICZ DANUTA

1. M. Stróżyk, M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Stratygrafia stanowiska i obiekty nieruchome. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 27-116.
2. Diaczenko, M. Stróżyk, M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Architektura osady ludności kultury pucharów lejkowatych. Materiały budowlane oraz rekonstrukcja budowli. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 117-164.
3. M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Ceramika naczyniowa kultury pucharów lejkowatych. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 165-313.
4. T. Goslar, M. Szmyt, D. Żurkiewicz, Chronologia absolutna. W: *Mrowino, stanowisko 3. Późny neolit nad środkową Wartą*. Red. M. Szmyt, Biblio-

- theca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 22, Poznań 2018, s. 533-548.
5. A. Juras, M. Chyleński, E. Ehler, H. Malmström, D. Żurkiewicz, P. Włodarczak, S. Wilk, J. Peska, P. Fojtik, M. Králík, J. Libera, J. Bagińska, K. Tunia, V. I. Klochko, M. Dabert, M. Jakobsson, A. Koško, Mitochondrial genomes reveal an east to west cline of steppe ancestry in Corded Ware populations. *Scientific Reports*, vol. 8, 11603 (2018).
 6. A. Stach, D. Żurkiewicz, Analiza czasoprzestrzena relacji „człowiek-środowisko” w otoczeniu stanowisk w Grabkowie, gm. Kowal. W: *Przeszłość wpisana w kamień. Obrzędowe i siedliskowe formy użytkowania stanowisk 9 i 10 w Grabkowie na Kujawach*. Red. P. Chachlikowski, A. Romańska, *Studia i Materiały do dziejów Kujaw – Nizu Polski*, vol. 14, Poznań 2018, s. 53-79.
 7. D. Żurkiewicz, A. Koško, Hipotetyczny obiekt quasimegalityczny społeczności kultury pucharów lejkowatych. W: *Przeszłość wpisana w kamień. Obrzędowe i siedliskowe formy użytkowania stanowisk 9 i 10 w Grabkowie na Kujawach*. Red. P. Chachlikowski, A. Romańska, *Studia i Materiały do dziejów Kujaw – Nizu Polski*, vol. 14, Poznań 2018, s. 97-101.
 8. A. Koško, D. Żurkiewicz, Formy zagospodarowania przez społeczności kultury pucharów lejkowatych. W: *Przeszłość wpisana w kamień. Obrzędowe i siedliskowe formy użytkowania stanowisk 9 i 10 w Grabkowie na Kujawach*. Red. P. Chachlikowski, A. Romańska, *Studia i Materiały do dziejów Kujaw – Nizu Polski*, vol. 14, Poznań 2018, s. 214-223.

Autor/Author:

dr Mateusz Stróżyk, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, ul. Wodna 27,
61-781 Poznań, mat_stroz@wp.pl, ORCID: 0000-0002-7503-4702

